

УДК 327.5:327(477)

СТРЕЛЬБИЦЬКИЙ М.П., доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник освіти України, головний науковий співробітник Державної наукової установи «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9991-0199>

СТРЕЛЬБИЦЬКА Л.М., доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник освіти України, професор кафедри цивільно-правових наук Національної академії СБ України.
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2339-9088>

МІЖНАРОДНА БЕЗПЕКА В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ВНУТРІШНЮ І ЗОВНІШНЮ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ

DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2025.4\(55\).346417](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2025.4(55).346417)

Анотація. У статті розглядаються зміст, динаміка, тенденції міжнародної безпеки в умовах сучасних викликів та її вплив на внутрішню і зовнішню безпеку України.

Ключові слова. міжнародна безпека, внутрішня і зовнішня безпека України, виклики та загрози, повномасштабна війна, міжнародні організації, цивільно-правові відносини, воєнний стан.

Summary. The article examines the essence, dynamics, and trends of international security in the context of modern challenges, as well as its impact on the internal and external security of Ukraine.

Keywords: international security, internal and external security of Ukraine, challenges and threats, full-scale war, international organizations, civil law relations, martial law.

Постановка проблеми. Після завершення холодної війни і періоду однополярного світового порядку з лідерством США, який тривав до середини 2000-х рр., зараз починають формуватися нові, складні та багатогранні моделі міжнародних відносин. А тому сучасна система безпеки у світі потребує реформування з метою своєчасного виявлення та ефективного подолання безпекових загроз міжнародного характеру, які зіграли вирішальну роль у внутрішній і зовнішній безпеці України.

Зокрема, у звіті Мюнхенської конференції з безпеки (Munich Security Conference (MSC) від 14-16 лютого 2025 р.), в сьогоденних умовах відображаються не лише поточні міжнародні події, але і проблеми поляризації як між багатьма державами, так і всередині них, що перешкоджає спільним підходам до глобальних викликів і загроз. В результаті цього світ стає дедалі більш мультиполярним [1]. Тепер вплив на безпеку розподіляється між більшою кількістю “гравців”, ніж раніше, що посилює ідеологічні суперечності та ускладнює міжнародну співпрацю. Більшого впливу у світі вимагають Індія, Бразилія та Південна Африка. Активним прихильником багатополарності є Китай, конкуренцію з яким посилює Європа. росія продовжує докладати багато зусиль, щоб змінити існуючий міжнародний порядок, переорієнтувавши власну економіку на мілітаристський курс. З боку США простежуються тенденції намагання відмовитися від своєї історичної ролі гаранта безпеки Європи, посилюючи біполярні змагання з Китаєм [1].

На початку XXI ст. безпекові виклики значно ускладнили геополітичну ситуацію, впливаючи на стабільність та міжнародний порядок. Нові загрози виходять за межі традиційних сфер безпеки. Зростання ядерних спекуляцій, міжнародного тероризму, гібридних атак, регіональних озброєних конфліктів вимагає комплексного підходу до вирішення таких проблем, які охоплюють як військові, так і політичні та економічні засоби.

У цих умовах сучасних викликів і загроз, що визначають нову архітектуру безпеки у XXI ст., питання внутрішньої та зовнішньої безпеки України набувають особливої актуальності та зовсім іншого виміру. Така трансформація глобальної системи безпеки суттєво змінює природу міжнародних відносин та ставить нові виклики безпеки перед державами, міждержавними об'єднаннями, міжнародними організаціями й суспільством загалом.

Міжнародна безпека сьогодні залежить від тонкої, активної й превентивної дипломатії, взаємодії союзів та довіри між державами. Тому міжнародна безпека формується через ефективну систему союзів, угод та інституцій, які мають запобігати глобальним загрозам та своєчасно врегульовувати міждержавні конфлікти.

Першочергового значення тут слід надавати внутрішній і зовнішній безпеці України, які складають її національну безпеку, здатну захистити власну ідентичність, економіку, державу, суспільство та громадян від глобальних ризиків – тероризму, кібератак, гібридних війн, енергетичного шантажу тощо. Таким чином надійне забезпечення комплексної безпеки виступатиме фундаментом державного суверенітету та стабільності, вимагаючи від країн адаптації до нових геополітичних і технологічних викликів та ризиків.

В цих умовах виникає потреба у комплексному розумінні різних рівнів безпеки, оскільки жоден з них не може ефективно функціонувати ізольовано. Дослідженням цієї проблеми займався впродовж 20 років колектив науковців на чолі з генеральним директором консалтінгової компанії “Сідком”, кандидатом юридичних наук Ю.І. Когутом [2]. Даній тематиці присвячували свої наукові праці такі вчені як Гавриш С.Б., Ярмиш О.Н., Беляков К.І., Пилипчук В.Г., Скулиш Є.Д., Черняк А.М., Ставнійчук М.І. та інші. Ми ж пропонуємо розглянути більш цілісну картину викликів, загроз і можливостей їх попередження з позицій міжнародної безпеки для зовнішньої і внутрішньої безпеки України.

Метою статті є дослідження сучасних тенденцій та динаміки розвитку міжнародної безпеки та їх впливу на внутрішню та зовнішню безпеку України з урахуванням активних викликів та загроз в умовах правового режиму воєнного стану в Україні.

Виклад основного матеріалу. Очільник Мюнхенської безпекової конференції (MSC) Крістоф Гойстен у 2025 р. зазначив [1], що “світова політична ситуація мало коли викликала стільки хвилювань, як цього року”. Він порівняв сьогоднішні часи з періодом Карибської кризи на початку 1960-х років. Нагадаємо, що тоді світ стояв на порозі ядерної війни між США та СРСР через протилежні позиції щодо підтримки надання самостійності Кубі. Очевидно, що кожна із цих сторін в нинішніх умовах також займає традиційно власну позицію щодо подальшого шляху розвитку самостійної України. Ці позиції визначаються в залежності від курсу політичної сили, що прийшла до влади після чергових виборів у кожній із країн: в рф – переломний етап під час зміни влади Єльцина-путіна, в США опозиційні сили Байдена-Трампа, які змінили зовнішньополітичний курс. Але виникає питання, чи мають ці зміни зачіпати внутрішні процеси інших країн і якою мірою на них поширюються, покаже час. Ясно одне, що

міжнародна безпека значно програє, якщо вона стає заручницею двох конкуруючих гравців, а не міжнародних організацій (наприклад ООН), які значно послабили свій вплив на вирішення спірних питань, що загострилися в цей час. Підтримка західним світом і, зокрема США, України у війні має на меті домогтися власної стратегічної переваги над Москвою. В той же час, як показує досвід, після кожних виборів, особливо коли перемагають опозиційні сили, відбуваються суттєві зміни у раніше прийнятих колективних міжнародних рішеннях, обіцянках та практичних діях.

З цього приводу у публікації Джека Томпсона звертається увага на непослідовність влади США у стратегії війни в Україні та за її межами. Зокрема, адміністрація Байдена, у свій час, розглядала стратегічну конкуренцію між провідними демократіями та автократіями як основну рушійну силу, що формує міжнародну безпеку [3, с.14]. Це має безпосереднє відношення й до характеристики війни в Україні в сучасних умовах. Але тепер політика та риторика щодо безпеки України значно змінилися. Коли йдеться про велику стратегію США на регіональному та глобальному рівнях, пріоритет надається безпеці в Індо-Тихоокеанському регіоні й конкуренції з Китаєм, а не Європі. Суть в тім, що прихильники мультилатералізму будуть більш схильні до підтримки європейської безпеки. В еволюції стратегії США політична дисфункція залишатиметься важливим фактором ще довго. “Відродження націоналізму правих сил у США та їхній скептицизм щодо європейського проекту колективної безпеки й багатосторонніх інституцій вплине на здатність і готовність наступних адміністрацій дотримуватися політики Байдена...який здебільшого відкидає націоналізм попередника” [3,с.16]. Це обумовлює постійну динаміку міжнародної та європейської безпеки, ініційовану із стратегічних позицій США, та інших впливових країн, де існує двопартійна опозиційна система виборів. Неодноразово доводиться чути, що американський націоналізм має свої особливості, бо він формується і функціонує здебільшого у економічній сфері, а тому його іменують ще економічним націоналізмом. Це є повчальним і корисним для досвіду застосування превентивної діяльності націоналістичних сил в інших державах, в тім числі й в Україні, де загрозливих масштабів набула владна, політична корупція, організована злочинна діяльність, які охопили усі сфери суспільного життя та глобалізовану економіку воюючої країни. Це був би неоціненний вклад у безпекову політику.

Непослідовний підхід у найближчі роки буде найімовірнішою американською стратегією, у поєднанні із циклами конструктивного безпекового партнерства з Європою.

Значна частина опитуваних із незахідних країн вважають, що війна в Україні може бути не так ціннісним конфліктом, як проксі-війною між “великими державами”. Більшість жителів Китаю, рф, Саудівської Аравії і Туреччини вважають, що США і росія перебувають у стані війни, а також не визнають провини рф у її розв’язуванні [4].

Гібридні війни та зміна характеру військових конфліктів: війни стають менш традиційними і більше схожими на гібридні конфлікти, де використовуються одночасно військові, економічні, інформаційні та кібернетичні (кібератаки) методи, дипломатичний тиск, ведення війн через проксі-держави. Це дозволяє досягати стратегічних цілей, мінімізуючи прямі військові зіткнення.

Такі війни є надто складними, в них беруть участь численні як державні, так і приватні збройні угруповання (наприклад, російські приватні військово-охоронні компанії (ПВОК), серед яких ПВОК – Група Вагнера), а великі держави та регіональні гравці використовують своїх маріонеток (зокрема, проксі-держави). Однією з головних особливостей збройних конфліктів останніх років у світі стало швидке зростання ролі

ПВОК. Проксі-війни можуть мати різні форми, включаючи надання військової підтримки, постачання зброї, фінансування або політичну підтримку [4, с. 3].

Ідея використання посередників або так званих “проксі” у війнах не є новою і була використана у минулому, але сьогодні Україна є найбільшим у світі за всю історію ХХІ століття полігоном апробації технологій ведення проксі-війн та гібридних війн. Під час проксі-війни держави, які виступають спонсорами проксі-суб’єктів, не залучають власні війська до бойових дій, в яких беруть активну участь проксі-суб’єкти, таким чином зменшуючи власну відповідальність, але при цьому досягають своїх стратегічних цілей через непряме втручання у конфлікт проксі-війни. Технології ведення проксі-війн дозволяють зменшити або уникнути втрат особового складу збройних сил, руйнування власної території, а також дозволяють спричинити втрати економіці країни-противника через дії так званих проксі-суб’єктів.

Таким чином, проксі-війна може бути складовою частиною більшої гібридної війни, одним із її головних інструментів. Наприклад, у межах гібридної війни одна сторона може підтримувати проксі-сили як один із засобів впливу та ведення міждержавного конфлікту. Гібридна війна може включати декілька проксі-війн, але також використовувати інші методи впливу та дестабілізації [4, с. 12].

В “чистому” вигляді не існує проксі-війни і гібридної війни, оскільки вони на практиці часто переплітаються та використовуються разом у межах одного міждержавного конфлікту і є його наслідком.

Державний секретар США Марко Рубіо наголошує на тому, що сучасний світовий порядок характеризується зростанням числа великих держав, які спроможні кинути виклик глобальному домінуванню Сполучених Штатів, що обумовлює теперішню багатополярність. Але це зовсім не означає відмову США від їх глобальних амбіцій. Адміністрація Байдена переглядала імперські “сфери впливу” США в Західній півкулі, що зумовило активізацію політичного та економічного тиску США на Гренландію, Канаду, Мексику, Панаму та інші країни Латинської Америки [5].

Китай розглядається у США як системний виклик, що навіть перевершує загрози, які створював Радянський Союз. Окрім економічного, геополітичного, технологічного, дипломатичного та торговельного суперництва, Китай також позиціонується як потенційна військова загроза для США.

Тим часом росія використовує весь наявний потенціал для розхитування міжнародної безпеки, починаючи від прямого застосування воєнної сили проти України; погроз іншим країнам усіма засобами, включаючи ядерний шантаж; гібридні засоби нав’язування власної політики й інтересів (енергетичний шантаж, пропаганда, дезінформація, втручання у виборчий процес); політичні засоби у вигляді ветування чи лобіювання тощо.

Окрім цього рф залишається також полюсом концентрації значних природних ресурсів, яка, будучи країною-агресоркою, притягує до себе підсанкційних КНДР та Іран, а також КНР і деякі інші країни БРІКС. Цей полюс продовжує економічно функціонувати, незважаючи на обтяження російських компаній міжнародними санкціями. Це дає підстави її віднесення до одного з центрів багатополярного світу.

З метою закріплення за собою важелів впливу на країни пострадянського простору росія активно ініціювала створення нових субрегіональних об’єднань. Такими є Митний союз (1995 р.), ЄврАзЕС (2001–2014 рр.), ОДКБ (2003 р.), СЕП (2003 р.), Євразійський економічний союз (ЄАЕС, 2015 р.), БРІКС (2001 р.) [93]. Кожна із цих країн окремо не має воєнних і економічних ресурсів для бажаного ними світового або регіонального

панування, проте така інтеграція економік, воєнної сили та невоєнних засобів може зрівнятися із потенціалом країн Заходу чи навіть перевершити його [6 с., 73].

Така геополітична роль росії перевантажує її потенційні можливості, оскільки стикається із міжнародною санкційною політикою, що створює економічні та фінансові проблеми, аналогічні тим, які накопичувалися у колишнього СРСР.

Разом з тим, з протилежного боку на глобальному рівні відбувається повернення ізоляціонізму. Зокрема, вихід США з Паризької угоди та Всесвітньої організації охорони здоров'я, а також призупинення фінансування багатьох установ ООН стали черговими кроками на шляху занепаду у світі глобалізму. Водночас Європейський Союз, прагнучи до світу, керованого регулюванням і демократичними принципами, теж кидає виклик будь-якому порядку, сформованому в межах ООН [7].

Сучасна система міжнародної безпеки має свої тенденції та новітні виклики, які всебічно досліджуються в умовах безпекового середовища, що склалося.

Безпекове середовище характеризується як сукупність внутрішніх і зовнішніх факторів, умов і загроз, які впливають на рівень безпеки країни, регіону або світу. Воно визначає ступінь захищеності від потенційних або реальних небезпек і забезпечення стабільного розвитку суспільства [8, с. 437]. На сьогодні міжнародне безпекове середовище характеризується високою динамікою, комплексністю та невизначеністю.

До основних компонентів безпекового середовища відносяться:

політичний вимір (стабільність політичних інститутів і урядів, геополітичні відносини між державами, міжнародна дипломатія та співпраця);

військовий аспект (наявність або відсутність військових конфліктів, стратегічний баланс сил і контроль над озброєннями, роль міжнародних безпекових альянсів (НАТО, ООН тощо));

економічний фактор (стійкість економічних систем і доступ до ресурсів, енергетична безпека та глобальні ринки, вплив санкцій, торговельні війни і фінансова криза);

соціальний вимір (рівень соціальної згуртованості та внутрішньої стабільності, міграційні процеси, біженці та демографічні зміни, загрози тероризму, екстремізму та організованої злочинності);

технологічний фактор (розвиток інформаційних технологій і кібербезпека, вплив технологій на оборонну спроможність, загрози дезінформації та кібератак);

екологічний і кліматичний вимір (зміна клімату та її вплив на безпеку, ресурсні конфлікти (вода, продовольство), захист від природних і техногенних катастроф) [8, с. 437].

Безпекове середовище є ключовим чинником у формуванні національної та міжнародної політики, а його динаміка вимагає постійного моніторингу, аналізу та внесення необхідних коректив в забезпечення внутрішньої та зовнішньої безпеки України.

Ключовими чинниками, які впливають на сучасне безпекове середовище на міжнародному рівні, визнано:

геополітичні конфлікти та протистояння. Військові конфлікти мають значний вплив на глобальну безпеку. Також посилюється конкуренція між великими державами, зокрема США, Китаєм і росією, що призводить до загострення стратегічного суперництва;

транснаціональні загрози: тероризм, організована злочинність і наркоторгівля, кіберзагрози, включаючи кібератаки на критичну інфраструктуру та дезінформацію;

кліматичні зміни та екологічна безпека: зміна клімату та стихійні лиха впливають на міграцію населення, ресурси та продовольчу безпеку;

енергетична безпека: перехід до відновлюваної енергетики створює нові виклики для стабільності національної енергетики; енергетична криза через санкції та міждержавні конфлікти впливає на міжнародні відносини;

міжнародні організації та дипломатія: ООН, НАТО, ЄС та інші міжнародні організації мають відігравати ключову роль у підтримці глобальної безпеки як у світі так і, зокрема, в Україні [8, с. 437].

Окрім цього, в процесі повномасштабної війни в Україні додатково виникли такі загрози як міграційні кризи та гуманітарні виклики: війни, економічна нестабільність та екологічні катастрофи сприяють збільшенню кількості біженців і внутрішньо переміщених осіб; країна стикається з труднощами в управлінні міграційними потоками та наданні гуманітарної допомоги; дронний та ракетний тероризм, руйнування промисловості та народногосподарського комплексу тощо

Сучасні тенденції розвитку системи міжнародної безпеки поповнилися ескалацією геополітичного суперництва між великими державами (США, Китай, росія) за вплив на міжнародну безпеку у глобальному вимірі. Зростає геополітичне суперництво та конкуренція між США та Китаєм у військовій, економічній і технологічній сферах. Після повномасштабного вторгнення в Україну і посилення міжнародних санкцій росія зосередилась на зміцненні своїх альянсів із Китаєм, Індією, Іраном, Північною Кореєю, Білоруссю та іншими країнами, намагаючись таким чином мінімізувати свій міжнародний ізоляціонізм.

Наведене дослідження підводить до наступних висновків.

Переоцінка ролі і можливостей традиційних міжнародних організацій і військових блоків, таких як ООН, НАТО та інших, що створювалися давно і в старих умовах для вирішення інших історичних міжнародних проблем, призвела до неспроможності протистояти безпековим викликам і загрозам в сучасних умовах, що характеризуються новими викликами глобальної міжнародної безпеки, здатної захистити демократичні цінності окремо існуючої країни. В результаті таких викликів спостерігається посилення кіберзагроз, кібертероризму та інформаційної війни: розповсюдженість кібератак на урядові установи, фінансові системи та критичну інфраструктуру, використання дезінформації і маніпуляцій в медіапросторі як інструментів гібридних війн.

Наростає інтенсивність природних катастроф, пов'язаних із кліматичними змінами, що матиме соціальні та політичні наслідки. Спостерігаються спроби з боку великих держав контролювати ключові ресурси, такі як вода, рідкісні метали, що може призвести до чергових міжнародних конфліктів. Має місце геополітична конкуренція навколо постачання енергоносіїв (газ, нафта). В результаті на глобальному рівні пошук нових джерел енергії та спроби диверсифікації постачання енергії можуть стати предметом глобальних стратегічних суперечок.

Збройні конфлікти, неоднозначний вплив технологічних інновацій: розвиток квантових технологій і автономних систем, інтеграція штучного інтелекту та автоматизації, використання штучного інтелекту в оборонних системах та розвідувальних організаціях несе ризики, зокрема у контексті автономних озброєнь і систем спостереження. Спостерігається зростання соціальної нерівності, національної, політичної нестабільності та посилення соціальних протестів та внутрішніх конфліктів, які можуть призводити до зростання внутрішньої нестабільності.

Література:

1. Березіна А. Мюнхенська конференція з безпеки стартує сьогодні. Головні теми та програма MSC 2025. *РБК-Україна*. 2025. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/myunhenska-konferentsiya-bezpeki-startue-1739465130.html>
2. Когут Ю.І. Безпекова політика у сучасному світі. Вид. К.: 2025р. Колсантингова компанія «Сідком». 338 с.
3. Джек Томпсон. Непослідовність влади: стратегія США у війні в Україні та за її межами.//Європа та війна в Україні від російської агресії до нової східної політики.-Бостон: Academic Studies Press, 2025, 156с.
4. Семененко О., Водчиць О., Толок П., Митченко С., Гетьман А., Тарасов О. Основні теоретичні і практичні аспекти ведення проксі-війн та гібридних воєн у сучасній світовій геополітичній та безпековій обстановці: історія, теорія, практика, форми та способи, досвід для України. *Journal of Scientific Papers "Social Development and Security"*. 2023. Vol. 13. No. 3. Pp. 1-23.
5. Багатополярний світ у контексті відносин США та Китаю. URL: <https://spilno.org/article/bahatopolyarnyi-svit-u-konteksti-vidnosyn-ssha-ta-kytayu>.
6. Беняс В. Роль НАТО у формуванні європейської системи безпеки: практичний досвід для України. *Вісник Прикарпатського університету*. Серія: Політологія. 2025. Вип. 20. С. 69–75. URL: <https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/224/219>.
7. Паливода В. Кінець епохи глобалізації та майбутнє НАТО: фактор Дональда Трампа. *Інститут глобальної політики*. 2025. URL: <https://igp.org.ua/publikacii/majbutnye-nato>.
8. Падалка А.М., Пашинська І.В. Основні тенденції розвитку безпекового середовища на глобальному рівні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. №12. С. 436-439.

~~~~~ * * * ~~~~~
